

THEORY OF LITERATUREDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-348-4-31>**MEMORY AS AN ELEMENT OF THE POETICS OF UKRAINIAN
SHORT STORY GENRE AT THE END OF XXTH – BEGINNING
OF XXIST CENTURIES****ПАМ'ЯТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЕТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ
НОВЕЛІСТИКИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ****Liakh T. O. Лях Т. О.**

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of
Public Health and Humanitarian
Disciplines
SHEI "Uzhhorod National University"
Uzhhorod, Ukraine*

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри громадського здоров'я і
гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»
м. Ужгород, Україна*

Пам'ять виконує першорядну функцію в художньому світі твору: завдяки цій категорії автор легко зміщує часові і просторові площини, минуле актуалізується або проектується в майбутнє. Це робить пам'ять і спогади дотичними до часу і простору, і таким чином уводить твір в онтологічну площину, філософський дискурс доби. Важливою є актуалізація минулого, зокрема й через спогади, в перехідну добу кінця ХХ – початку ХХІ століть, коли відбуваються переосмислення ціннісних категорій, руйнація стереотипів та ідеологічних догм, персональна й національна самоідентифікація. У цьому контексті пам'ять є рушійною силою для становлення суб'єкта, його самоусвідомлення в новому культурному і політичному дискурсах. Чи не найповніше функціонування пам'яті у людській свідомості розкривається в жанрі новели, який відображає взаємини особистісного буття автора зі світом. Тому, попри постійний інтерес до пам'яті з боку літературознавців (Ю. Павленко, Л. Сазонова, Т. Тернова, Л. Лавринович), актуальним є дослідження цієї категорії в поезиці української новелістики кінця ХХ – початку ХХІ століть, зокрема в ліричних новелах, де активним є суб'єктно-авторське сприйняття світу.

Автобіографізм спогадів формує внутрішній ліричний план у новелі Н. Бічуї «Камінний господар». Спогади тут функціонують як «важкі

кошмарні сні», чи то пак сні відображають моторошні реалії: «Тільки перед світанням, утретє прокинувшись од кошмарного сну, я врешті зрозуміла, що то був зовсім не сон. Усе це була моторошна, але зовсім буденна реальність, зовсім буденна правдива історія» [1, с. 25]. Спогади в новелі мають сенс травматичної події для письменниці, вони відображають період її дитинства – час, коли помер Сталін. Тоді її, чотирнадцятирічну школярку, яка «вміє скласти слова до купи так, що вони заламуються раптом, творячи якийсь ритм», було замкнено в кабінеті директора, щоб вона написала поминального вірша: «<...> я відсиділа в тій «одиночці» п'ять чи шість каторжних годин, і не могла написати ані рядка; я годна була хіба що списувати папір отим щасливо-злостливим і хижим «здох», але я знала й розуміла, що не можна піддатися спокусі» [1, с. 28].

Спогад про смерть вождя-«сатани» являє в новелі ланцюг подій, що формують історичну долю української нації: це українські солдати, які у сорок четвертому воювали за Львів, картини страшного голодомору, візья лисої і беззубої дівчинки, що вочевидь є уособленням чорнобильської трагедії... Індивідуальна пам'ять ліричного суб'єкта («я існувала з тим так давно, відколи сама себе пам'ятаю») корелює в новелі з історичною пам'яттю, яка передається з покоління в покоління: «Я накладаю той чужий досвід, переказаний для мене моїм батьком, на щось знане мені, на щось подібне до того чужого досвіду: наприклад, на смак глевкого хліба з остюками, вони впиваються у губи і в язик, але ти продовжуєш жувати, бо голод <...>» [1, с. 32]. Відтак, спогади в новелі виконують не лише композиційну функцію, а й онтологічну: вони є вмістилищем національної історії і водночас, відображаючи певні факти життя письменниці, творять авторський міф, у якому зберігається власна самоідентифікація: «Та ж мене нині не дивують найстрашніші картини, змальовані очевидцями, про голод, голод, голод, про розпухлих і синіх людей; я не вірю, що комусь то могли вибити з пам'яті чи хтось, може, того не знав; бо коли так, що ж, це означає, що ми всі невиліковно хворі <...>» [1, с. 32].

Творче осмислення пам'яті як способу формування і збереження власної ідентичності, утвердження персональних моральних чеснот відображає С. Степа в новелі «Не суть». Твір передає ключові моменти-спогади автогероя про своїх рідних людей і ті речі, які насправді відкривають «суть» людини, або ж приховують її: «Зараз, відновлюючи те, що залишилось у моїй пам'яті, я зрозумів, що знав їх обох, діда й бабусю, недовго, <...> але завжди я відчував, ніби знав їх усе життя, зрештою, я пам'ятаю їх і тепер, а вони вже не пам'ятають нічого» [5, с. 5].

Спогади в новелі творять її поетику, настроєве тло: вони про різні локації (церква, будинок, станція), певні звички діда, його побутові речі й важливі життєві принципи, урочисті і трагічні події в родині, уривки розмов. Усе це відображається градаційно, щоб наприкінці твору стало ясно, що всі ці речі насправді були «не суть» тієї людини: «Там, на станції, він зрозумів, мабуть, що його принципи, правила, котрі він намагався тримати на поверхні, не були його суттю, тим, що заховалось усередині, у душі чи в серці, десь на самісінькому дні. Або, може, навпаки, йому не вдалося сягнути глибини власної суті і виразити її в переплутаних буднях життя...» [5, с. 9].

Пам'ять і спогади є важливим елементом новелістики В. Габора, як на поетикальному, так і на світоглядно-філософському рівні. Так, у новелі «Втрата сутності», що являє собою спогад-переживання ліричного суб'єкта, автор ставить знак рівності між пам'яттю і душею, які становлять сутність людини: «хтось невидимий повільно стирає з пам'яті не лише прочитане, але й багато споминів. І тоді думаю, що в цьому ховається дуже давня причина, пов'язана з винаходом писемності, яка стала початком нашої руйнації. Бо давні люди віками розвивали й шліфували пам'ять і душу. А ми позбулися цієї здатності. Наша пам'ять і душа існують окремо, і ми поволі втрачаємо себе» [2, с. 143].

Спогади і переживання в новелі концентрує каштанова алея. Цей мнемонічний образ є своєрідним вмістилищем емоцій ліричного суб'єкта: простір і звук (тишу), магію і тасмницю «ховас» в собі алея, яка коли-небудь теж стане спогадом: «Нині я ще можу знов і знов пройти алеєю, а у старості хіба подумки повертатимусь у дні вчорашні і мандруватиму, немов у раю, у їхньому втраченому просторі» [2, с. 143]. Ліричний суб'єкт новели прагне зафіксувати в пам'яті мить власного буття, явлену в алеї та її деревах, пізнати і вберегти власну суть.

Спогади у В. Габора є намаганням осягнути і осмислити власне буття, духовний абсолют, пізнати себе, свій життєвий рух і простір. У ліричній новелі «Драбина до небес» цю важливу частину авторового міфу втілює метафоричний образ драбини. Спогади автора про «церкву свого дитинства» є містком до колективної пам'яті свого народу. Простір («стара готична церква») і час («у сиву давнину») творять історичний наратив, а отже історичну пам'ять, що для ліричного суб'єкта являє долю його роду: «І ти з гордістю думаєш, що і твій прапрадід був серед будівничих храму. Ти хочеш уявити його й закриваєш очі. І бачиш диво: довгою вервечкою покоління за поколінням проходить перед тобою твоя родина. Ти чуєш, як побожно моляться жінки й чоловіки» [2, с. 43–44]. Власне, тут реалізовано одну з найважливіших функцій пам'яті, що осмислюється як «перемога сутності над існуванням. Це прояв вічності в часі» [2, с. 4, с. 25].

В українській новелі кінця ХХ – початку ХХІ століть пам'ять відображає відчуття і переживання ліричного суб'єкта, що в поезиці твору передають певні образи, які воскрешають у спогадах минулі події, асоціації, настрої, створюючи історію життя певної людини. Такі образи стають концептуальними, метафоричними, адже відображають взаємодію теперішнього часу з минулим, тим самим утверджуючи категорію вічності в бутті людини. Саме таким сенсом сповнені речі у новелах В. Назаренка («Дзеркало», «До першого подуву вітру», «Лампа»), у збірці малої прози А. Содомори «Пам'ять речей». Речі у новелістиці цих авторів є маркерами пам'яті, вони містять якусь таємницю, внутрішній сенс, є ключем, який прочиняє двері в минуле ліричного суб'єкта: «Тож пам'ять речей – це і наша пам'ять про речі, які супроводжували нас у житті й набули «психічної аури», але це і *їхня* пам'ять» [3, с. 7]. А. Содомора сприймає пам'ять метафізично, вона мов «<...> непідвладний нам господар, який сам визначає, яку річ пустити в небуття, яку зберегти, а якої загалом не прийняти» [3, с. 10].

Отже, категорія пам'яті є важливим функціональним елементом поезики української новелістики кінця ХХ – початку ХХІ століть, зокрема ліричних новел, у яких найбільше оприявнюється суб'єктно-авторське сприйняття світу. У новелах окресленого періоду функціонує індивідуальна пам'ять ліричного суб'єкта, а також історична пам'ять, що є способом збереження власної ідентичності. Маркерами пам'яті у творах часто є матеріальні речі, які стають концептуальними. Пропоноване дослідження окреслює аспекти подальшого вивчення української літератури у зв'язку з філософією.

Література:

1. Бічужа Н. Великі королівські лови: новели та візії. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 192 с.
2. Габор В. Книга екзотичних снів та реальних подій: новели. 3-тє вид. Львів: ЛА «Піраміда», 2023. 144 с.
3. Содомора А. Пам'ять речей: роздуми, есеї, образки. Львів: ЛА «Піраміда», 2009. 160 с.
4. Стародубцева Л.В. Пам'ять і забуття в історії ідей: мнемонічна герменевтика культури: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія. Філософія культури». Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2004. 36 с.
5. Степа С. Оповідання і Целми. Ужгород: Гражда, 2006. 112 с.